

Ненько Юлія

викладач кафедри іноземних мов

Академії пожежної безпеки

ім. Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Автор досліджує історію поняття «самореалізація», розглядає використання цього терміну у вітчизняній і зарубіжній психологічній, педагогічній, філософській, соціологічній і іншій суспільно-науковій літературі.

Ключові слова: *самореалізація, особистість, потенціал.*

Автор исследует историю понятия «самореализация», рассматривает использование этого термина в отечественной и зарубежной психологической, педагогической, философской, социологической и другой общественно-научной литературе.

Ключевые слова: *самореализация, личность, потенциал.*

The author investigates the history of the term «self-realization», studies the usage of this term in native and foreign psychological, pedagogical, philosophical, sociological and other society-scientific literature.

Key words: *self-realization, personality, potential.*

Реформування освітньої галузі передбачає перехід сучасної освіти від авторитарної до особистісно орієнтованої моделі, тому вимоги до професійних рис майбутнього офіцера змінюються та зростають. Метою особистісно орієнтованої освіти є підтримка й розвиток людини, створення для неї умов опанування самовдосконаленням та самореалізацією на різних етапах, у різних сферах життєдіяльності.

Самореалізацію особистості як цілісний процес становлення людини на своєму життєвому шляху почали досліджувати такі вчені, як Л. Виготський та С. Рубінштейн, а плідно продовжили це вивчення І. Бех, Л. Божович, В. Давидов, Д. Ельконін. Педагогічні аспекти самореалізації як активної пізнавальної та творчої діяльності у нових умовах освітнього процесу розробляють В. Андреев, І. Зязюн, І. Іванов, В. Лозова, С. Сисоева, О. Савченко, Н. Тарасевич, Н. Щуркова та ін.

Метою статті є дослідження використання терміну «самореалізація» у вітчизняній і зарубіжній психологічній, педагогічній, філософській, соціологічній і іншій суспільно-науковій літературі.

Проблема самореалізації особистості висувається на перший план в умовах гуманізації та гуманітаризації суспільства й освіти, яка розглядається як безперервний процес, що сприяє зростанню особистості, який створює умови для її саморозвитку та професійної самореалізації. Виявлення цінностей освіти означає, що необхідно, перш за все, піклуватися про роль освіти в долі кожної окремої людини для виховання активної в професійній діяльності особистості, вільної у своєму виборі, відповідальної, гнучкої, здатної знайти шляхи до втілення свого призначення в житті, вирішувати різні задачі, що виникають на життєвому шляху.

У сучасних умовах у якісно новому аспекті розглядається проблема розвитку і використання людського потенціалу, висуваються вимоги до ініціативності та самостійності людини, викликані, перш за все, змінами, що відбуваються в суспільстві, а тому дослідження педагогічних умов творчої самореалізації курсантів є на сьогоднішній день актуальним питанням.

Термін «самореалізація» використовується у вітчизняній і зарубіжній психологічній, педагогічній, філософській, соціологічній і іншій суспільно-науковій літературі. У загальнонаукових дослідженнях, перш за все загальнофілософських, даний термін використовувався як у межах діалектичної філософії, так і з метафізичних позицій. Але у вітчизняній психологічній, соціологічній, педагогічній, філософській і іншій довідковій літературі (енциклопедіях, словниках) дефініції цього терміну відсутні. Не наводяться вони і у великих енциклопедіях і тлумачних словниках російської та української мови.

У сучасних соціально-гуманітарних науках можна виділити, по меншій мірі, три рівні аналізу проблеми самореалізації особистості. На найбільш загальному, філософському рівні вирішуються питання про сутність людини, про сутність процесу самореалізації. Об'єктом вивчення на цьому рівні є

людина та людство загалом.

На психологічному рівні аналізуються особистісні якості та конкретні зовнішні умови, які дозволяють особистості продуктивно самореалізовуватися, вивчається мотиваційна основа самореалізації та зворотній вплив об'єктивної та суб'єктивної ефективності самореалізації на особистість і діяльність суб'єкта (його самооцінку, психологічний вік, картину життєвого шляху, світогляд тощо). На цьому рівні об'єктом аналізу постає окремий індивід з його зв'язками і відносинами з іншими індивідами та з суспільством взагалі. Самореалізація може розглядатися в трьох аспектах: як потреба, як діяльність та як об'єктивний і суб'єктивний результат цієї діяльності.

У педагогіці самореалізація визначається як одна з цілей педагогічного процесу, і полягає в допомозі особистості реалізувати свої позитивні можливості, розкрити здібності і задатки. Самореалізація є результатом виховання особистості. Проблема самореалізації особистості розглядається педагогами в основному в контексті проблем професійного самовдосконалення, самовиховання, самовизначення, самоосвіти і т.д.

Поняття самореалізації особистості є одним з центральних понять філософії і психолого-педагогічної науки. Майже всі дослідники означеної проблеми погоджуються з тим, що з усіх категорій, які характеризують самостійність особистості, її активність, цілісність, сутнісні сили, найбільш значущою є категорія «самореалізація», а близькою до неї є категорія «самоздійснення» індивіда.

Термін «самореалізація» (selfrealization) вперше наведено в словнику з філософії й психології, виданому 1902 р. в Лондоні: «Самореалізація – здійснення можливостей розвитку» [1, с. 35]. Таке визначення відповідає доктрині, згідно з якою найвищим кінцевим результатом розвитку людини є її самореалізація або самоздійснення. Водночас в Оксфордському словнику подано дещо інше визначення цієї категорії: «Самореалізація – це реалізація власних зусиль людини, можливостей розвитку «Я».

За визначенням філософського словника термін «самореалізація» трактовано як «процес покладання-здійснення людиною свого «Я» у світі. Самореалізація передбачає найоптимальнішу для конкретної людини взаємодію сутнісних сил, розгортання яких є мірилом людинотворчого потенціалу конкретно-історичних типів соціуму й культури. Вона невіддільна від усвідомлення людиною самої себе, хоча й не вичерпується останнім, містить неусвідомлене» [2, с. 564].

У психологічному та психоаналітичному словнику подано таке

визначення: «Самореалізація – це збалансоване та гармонійне розкриття всіх аспектів особистості; розвиток генетичних та особистісних можливостей» [3]. У психологічному словнику за загальною редакцією П. Горностая і Т. Титаренко цей термін розглянуто в декількох значеннях, а саме: 1) здатність людини об'єктивувати багатство власного внутрішнього світу у будь-якій формі діяльності (праця, гра, пізнання, спілкування тощо); 2) процес здійснення (перетворення) здібностей та особистісних потенцій (планів та установок) як у власній діяльності, так і в іншій людині; 3) прагнення розвивати сильні сторони власної особистості [4].

У соціально-психологічному аспекті дослідники Л.В. Сохань, В.О. Тихонович, І.О. Мартинюк, В.Н. Маркін проблему самореалізації особистості розглядали з позиції вищих суспільних інтересів, як мету соціальної перебудови суспільства, у якому б певне місце відводилося людині. Наприклад, Л.В. Сохань, В.О. Тихонович, І.О. Мартинюк, обґрунтовують критерії та принципи розумної побудови життя, механізми і способи самореалізації [5].

І.О. Мартинюк, характеризуючи самореалізацію як постійний процес руху до нових цілей, пошуку нових шляхів і можливостей розкриття себе як особистості, дає наступне визначення досліджуваного феномену, – це «процес (та результат) цільної життєдіяльності цілісної людини, що полягає в опрідметненні всього комплексу індивідуальних здібностей та обдарувань і веде одночасно до перетворення його в суб'єкт життя» [6, с. 61].

У соціально-культурологічному напрямі проблему самореалізації особистості досліджували Н.В. Кленова, Л.Н. Коган, Н.І. Шаталова та інші. Описуючи проблему взаємозв'язку процесу індивідуальної самореалізації з завданням формування всебічно розвиненої людини в межах даного підходу, вони виходять з того, що «самореалізація, актуалізуючи потенціал особистості, є способом виявлення, процесом практично-діяльнісного здійснення її індивідуальності» [7, с. 85], і визначається як «свідомий процес розкриття і визначення тісних сил особистості в її багатогранній соціальній діяльності» [8, с. 27].

У психологічній літературі найбільш близьким до терміна «самореалізація» є поняття «самоактуалізація» та «само здійснення». Термін «самоздійснення» (self-fulfillment) у зарубіжних психологічних і філософських словниках частіше трактують як кінцевий результат самореалізації, цілковиту реалізацію можливостей особистості.

Складність визначення сутності поняття пов'язана з існуванням

близьких понять (самоактуалізація, самореалізація, самоздійснення), які часто розкриваються «через захопленість значущою роботою» (А. Маслоу), через «справу», яку робить людина (К. Ясперс) [9]. В. Франкл визначає повноцінність людського життя через її здатність «виходити за межі самої себе», а головне – віднаходити нові смисли в конкретній справі (в професійній діяльності) і у всьому своєму житті [9]. І. Кон, міркуючи про самовизначення і самореалізацію, пов'язує їх із справою, що виконується, з діяльністю, стосунками з оточенням, із спілкуванням [10].

Значне місце в дослідженнях проблеми самореалізації особистості належить психолого-педагогічним концепціям, в яких аналізуються компоненти процесу самореалізації особистості.

Так, Л.С. Левченко, характеризує процес особистісного росту, визначає самореалізацію як «свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини – її творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей. Така реалізація відбувається шляхом розв'язання суперечностей між «Я»-ідеалом і «Я»-реальністю»; як «усвідомлений виконавчо-результативний процес саморозвитку: самоосвіти, самовиховання, саморегуляції, самооцінки» [11].

Таким чином, погоджуючись з думкою Л.С. Левченко, вважаємо, що самоактуалізація – це частина процесу самореалізації, що перш за все передбачає визначення індивідом мети життєдіяльності, досягнення якої можливе лише тільки за умови сформованості емоційно-вольової та інтелектуальної сфери особистості.

Процес самоактуалізації неможливий без усвідомлення та визначення індивідом мети, яка є однією з найважливіших структурних ланок механізму самореалізації, оскільки, саме мету можна вважати відправним моментом формування ставлення індивіда до своєї життєдіяльності. З усвідомленням мети пов'язаний процес самопізнання людиною самої себе.

Тому, для особистості, як суб'єкта життєдіяльності, що мислить та діє, важливим є не тільки те, що вона хоче, але й те, що вона може, на що здатна, тобто усвідомлення мети неминуче пов'язане з процесами самопостереження, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки індивіда. Тобто в процесі самопізнання визначається рівень сформованості емоційно-вольової та інтелектуальної готовності для практичного втілення означених життєвого проекту і мети. Для того, щоб людина могла самореалізуватися, їй необхідно знати власні можливості, власні здібності, причому не просто їх наявність, але й рівень сформованості. Ось чому процес самопізнання набуває значущості.

Процес самопізнання «знаходиться в органічній взаємодії» з особистісною самореалізацією [12, с. 95]. Цей взаємозв'язок проявляється в аналізі попередніх поглядів на самого себе з подальшими їхніми проявами, у відкритті нових можливостей, невикористаних резервів, тобто, більш глибокого і повного пізнання особистістю самої себе. Результатом процесу самопізнання є – самооцінка, яка, водночас, діалектично пов'язана з самореалізацією. Завдяки оціночним процесам особистість коректує уявлення про себе, причому, змінює мету та зміст самореалізації.

Процес розгортання і зростання цих сутнісних сил особистості здійснюється у ході діяльності через самоактуалізацію – усвідомлене визначення індивідом мети життєдіяльності (Л. Левченко), самопізнання – самопостереження, самоаналіз, самооцінка, самоконтроль (М. Бердяєв, Ю. Орлов) та саморозвиток – як накопичення теоретично-практичного досвіду (самоосвіта) і формування нових особистісних якостей (самовиховання) (Н. Бітямова, О. Кісельова, Л. Коган, М. Недашковська).

Вивчення самореалізації особистості як педагогічної проблеми передбачає аналіз різних підходів до визначення сутності поняття «самореалізація особистості». Зокрема, Н. Бабкіна [13] розглядає самореалізацію особистості як процес поєднання особистості та об'єктивного світу, як результат людської діяльності, ознаками якої є спрямованість, мотиви, ціннісні орієнтації, вияв у різних сферах діяльності. Цікавим, на думку дослідника, є те, що потреба в самореалізації завжди захоплює та безмежна. О. Газман [13] також стверджує, що самореалізація особистості – це «розкриття людської природи». Водночас дослідник вважає, що самореалізація особистості є одним із основних структурних компонентів саморозвитку та охоплює постановку мети, оволодіння способами її досягнення та реалізацію задуманого.

Таким чином, порівняльно-зіставний аналіз концепцій вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо проблеми особистісної самореалізації дозволяє охарактеризувати поняття «самореалізація особистості». Взавши за основу визначення цього поняття у дослідженні Л. Левченко, вважаємо необхідним поділити сутнісні сили людини на потенційні та спонукально- мотиваційні [5, с. 34].

Отже, вважаємо, що самореалізацію особистості можна розглядати як свідомий процес найбільш повного розкриття і зростання потенційних та спонукально-мотиваційних сутнісних сил людини, як процес самоствердження власного «Я», який передбачає самоактуалізацію, самопізнання, самоосвіту і самовиховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалева А.В. Проблема самореалізації особистості в системі наук про людину // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр., 2002. – Вип. 17. – С. 43–47.
2. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
3. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms of usage. – New York; London; Toronto, 1958. P. 488.
4. Психологія особистості : словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К., 2001.
5. Разумная организация жизни личности : проблемы воспитания и саморегулирования / Л.В. Сохань, В.А. Тихонович, О.А. Киселева и др.; АН УССР Ин-т философии. – К. : Наукова думка, 1989. – 328 с.
6. Мартынюк И.О. Диалектика целеполагания и самореализации в процессе формирования культуры жизни личности / И.О. Мартынюк // Культура жизни личности: (Пробл. теории и методологии социал.-психол. исслед.) / Л.В. Сохань, В.А. Тихонович, Е.А. Донченко и др. – Киев : Наук. думка, 1988. – С. 59–74.
7. Кленова Н.В. Всестороннее развитие и самореализация личности / Н.В. Кленова // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в социалистическом обществе. – Свердловск : УНЦ АН СССР, 1983. – С. 69–87.
8. Коган Л.Н. Самореализация личности как социальный процесс / Л.Н. Коган // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в социалистическом обществе. – Свердловск : УНЦ АН СССР, 1983. – С. 3–33.
9. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл – М. : Прогресс, 1990.
10. Климов Е.А. Введение в психологию труда. – М. : Изд-во МГУ, 1988.
11. Левченко Л.С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу / Л.С. Левченко: дис. к. пед. н. – Суми, 1999.
12. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 214 с.
13. Рибалко Л. С. Самореалізація як педагогічна проблема / Л.С. Рибалко // Педагогіка та психологія. – 2002. – Вип. 20. – С. 59–63.